

Dichman forsøger ihærdigt at forene empirisme og rationalisme i sin danske sproglære. Jeg vil gerne have ham frem i lyset som den tredje grammatikker fra 1700-tallets anden halvdel, der fortjener at mindes, ved siden af geniet Høysgaard og den vindtørre, men indflydelsesrige Jacob Baden.

Litteratur

- Diderichsen, Paul. 1939. Om Pronominerne 'sig' og 'sin'. *Acta Philologica Scandinavica* 13.
Fossestøl, Bernt. 1987. *Norske grammatikker på 1800-tallet*. Oslo: Novus.
Hertzberg, Frøydis. 1990. - og denne Videnskab har man kaldet Grammatiken: tre studier i skolegrammatikkens historie. Oslo: Universitetet i Oslo.
Kristensen, Marius. Carl Frederik Dichman. *Dansk Biografisk Leksikon*.
Skautrup, Peter. 1953. *Det danske sprogs historie* III. København: Gyldendal.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1997

OVERSÆTTELSE AF SYNTAKTISKE KONSTRUKTIONER FRA DANSK TIL NEDERLANDSK

Af Audrey de Leeuw (Aalborg Universitet)

Indledning

Denne artikel handler om oversættelse af syntaktiske konstruktioner fra originalsproget, dansk, til oversættelsessproget, i dette tilfælde nederlandsk.

Emnet er del af et større projekt, TransLinfo-projektet, som er påbegyndt af Hans Götzsche, og på hvilket jeg samarbejder med ham. I TransLinfo-projektet laver vi komparativ syntaktisk analyse af forskellige nord-, vest- og sydeuropæiske sprog.

Til dette formål bruger vi en historisk tekst, en H.C. Andersen-tekst, som er oversat til ca. 20 forskellige sprog. Analyse materialet i min fremstilling her er denne H.C. Andersen-tekst - "Historien om en Moder" - fra 1848 (den kritiske udgave), og dens nederlandske oversættelse fra før 1875, og analysen er altså et eksempel på en historisk, syntaktisk undersøgelse.

Syntakteorien som min analyse er baseret på er Götzsches EFA (Epi-Formal Analysis in Syntax), som han gør rede for i Götzsche 1994. Også betegnelserne for de syntaktiske kategorier¹ kommer derfra.²

Når man ser på en tekst og dens oversættelse, er det ofte sådan at syntaktiske konstruktioner på originalsproget ikke oversættes til overensstemmende konstruktioner på oversættelses-

¹ Götzsches syntaktiske kategorier:

s	subjekt	p	prædikativ	a	adverbialled
fs	formelt subjekt	sp	subjektsprædikativ	qa	sætningsadverbialled
cs	konjunktionelt subjekt	op	objektsprædikativ	na	negativt adverbialled
ns	negativt subjekt	cp	komparativ prædikativ	va	kombinatorisk adverbialled
v	finit verballed	np	negativ prædikativ	ra	relationelt adverbialled
iv	infinit verbal	c	konjunktionalled	pa	frit adverbialled
o	objekt	sc	underordnende konjunktionalled		
do	dativobjekt	oc	objektskonjunktionalled		
no	negativt objekt	ac	adverbielt konjunktionalled		

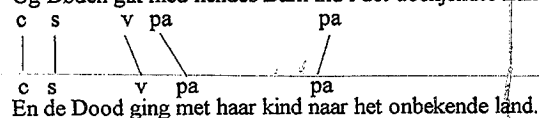
² Yderlige oplysninger om de teoretiske baggrunde for min analyse kan findes i Götzsche 1994.

sproget. Ved oversættelse fra dansk til nederlandsk forekommer, både syntaktisk overensstemmelse og syntaktisk forandring, og forskellene varierer meget, fx fra pladsbytte af kun to led til oversættelse uden syntaktiske ligheder overhovedet. Nogle forandringer er syntaktisk obligatoriske, mens andre er syntaktisk fakultative, men måske stilistisk bestemte. Jeg vil ikke se på forandringer - fx stilistiske forandringer - inden for konstituenterne.

Syntaktisk overensstemmelse

Et eksempel på syntaktisk overensstemmende konstruktioner, dvs. at konstruktionen på dansk og konstruktionen på nederlandsk har samme, overensstemmende, syntaktisk struktur, er (1).

- (1) Og Døden gik med hendes Barn ind i det ubekjendte Land.

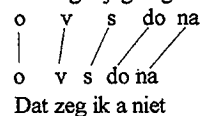

Der forekommer modsvarende led og de står på modsvarende pladser i begge konstruktioner.

(1) er et godt eksempel på konstruktioner med hovedsætningsstruktur, idet konstruktionen begynder med et subjekt (konjunktionen er ikke taget i betragtning her), fulgt af det finitte verballed, med efterfølgende adverbialled, hvor stedsadverbialledet står længst fra det finitte verballed.

Også i (2) findes syntaktisk overensstemmende konstruktioner med en hovedsætningsstruktur.

- (2) Det siger jeg Dig ikke

Syntaktisk overensstemmelse forekommer, men syntaktisk forandring er mere almindeligt, og det er det jeg vil tale om i det følgende.

Syntaktisk forandring

Jeg vil kun se på nogle få eksempler på syntaktisk forandring; der findes mange flere end der er plads til at behandle her.

Identiske konstruktioner på dansk kan oversættes til forskellige konstruktioner på nederlandsk, uden ændring af meningen, som det ses i (3) og (4a).

- (3) der trak saa dybt Veiret
cs v pa o
cs pa o v
det zoo diep adem haalde

- (4a) det trak saa sagte Veiret
s v pa o
s v pa
Het kindje ademde moeijelijk

I bisætningskonstruktionerne i (3) oversættes verballedet og objektet *trak Veiret* til verballedet og objektet *adem-halen* ("ånde-hente"), mens det oversættes til et usammensat verbum *ademen* (ånde) i (4a), dvs. at konstruktionen af verballedet og objektet konvergeres³ til ét verballed. 'Ademen' og 'adem-halen' er synonyme, og begge konstruktioner er meget almindelige i nederlandsk.

(4a) kunne således godt oversættes til en syntaktisk overensstemmende konstruktion, som i (4b).

- (4b) det trak saa sagte Veiret
s v pa o
s v pa vo
Het kindje haalde moeijelijk adem

Som det kan ses i (3) er *adem* og *halen* to ord, som udgør objektet og verballedet. På moderne nederlandsk hedder det *ademhalen*, dvs. at det nu er ét deleligt sammensat verbum. Det vil sige at der i (3) i moderne nederlandsk ikke ville kunne findes et objekt, mens der stadig ville være et objekt i (4b) i moderne nederlandsk.

Delelige sammensatte verber er sammensatte verber, bestående af et præfiks - i dette tilfælde et substantiv-præfiks - og et verbum. Når verbet deles - og det skal det i en hovedsæt-

³ Begrebet "konvergeres" låner jeg af Platzack 1983. Det betyder at (mindst) to konstituer i originalen forenes til en konstituent i oversættelsen.

ningsstruktur i præsens - så skal præfikset stå så langt til højre som muligt i sætningen. I (4b) bliver præfikset hvad man kan kalde sætningens kombinatoriske objekt; oftest bliver præfikset af delelige sammensatte verber - ved deling - til kombinatoriske adverbialled, da præfikset almindeligvis er en præposition.

Et kombinatorisk objekt (vo) er et objekt der indgår i en fast kombination med verballedet, på samme måde som kombinatoriske adverbialled (va) indgår faste forbindelser med verballed.⁴

Det sidste jeg vil sige noget om mht. disse eksempler er det finite verballeds plads som sidste led i konstruktionen i (3). (3) er en attributiv bisætning, og den har en bisætningsstruktur. I nederlandsk bisætningsstruktur skal subjektet helst stå som første led, og derefter kommer alle andre led, med verballed til sidst, efter adverbialledene og objektet. I dansk er det finite verballeds plads i en bisætningsstruktur altid foran objektet; adverbialled kan stå både foran og bagefter det finite verballed.

I det næste eksempel (5) konvergeres to led til et: Det negative adverbialled (na) og objektet (o) bliver til et negativt objekt (no).

- (5) i tre Nætter og Dage havde hun ikke lukket sit Øie
 pa v s na iv o
 pa v s no iv
 sedert drie dagen en drie nachten had zij geen oog geloken

Det infinitte verballed flyttes til pladsen bagest i sætningen, og det negative adverbialled *ikke* er, som sætningsled, strøget. Det sidstnævnte problem vil jeg først kigge på.

Ikke, der umiddelbart oversættes med *niet*, er ikke rigtigt strøget, men findes på en måde igen i det negative objekt *geen oog*. *Ikke* og *sit Øie* konvergeres, dvs. forenes, til det negative objekt *geen oog*.

Geen (ingen, intet) kan kun bruges til negation af et substantiv, som bruges i en generaliserende betydning. Med generaliserende betydning menes der, at der i en konstruktion uden

negation står enten en ubestemt artikel eller ingen artikel foran substantivet. (I nederlandsk står både den bestemte og den ubestemte artikel foran substantiverne.) *Niet* bruges til negationen af ord af alle ordklasser, undtagen substantiver i en generaliserende betydning.

Ikke i (5) er et negativt adverbialled, som benægter konstruktionen *i tre Nætter og Dage havde hun lukket sit Øie*. *Ikke* benægter primært verballedet og dermed hele konstruktionen, det siger noget om dens sandhedsværdi. *Geen* derimod, er primært negationen af substantivet *oog*. Der findes ikke et negativt adverbialled i den nederlandske konstruktion i (5), og alligevel betyder begge konstruktioner det samme. At der ikke findes et negativt adverbialled i (5), vil ikke sige, at det ikke findes overhovedet, hvilket kunne ses i eksempel (2). I (2) er både det danske *ikke* og det nederlandske *niet* negative adverbialled.

Det er muligt at oversætte (5) til en lignende konstruktion: *sedert drie dagen (...) had zij hare oog niet geloken*. Konstruktionen er syntaktisk i orden, men er usædvanlig.

Det infinitte verballed må altid stå på konstruktionens sidste plads. *Geloken* skal stå bagest. I dansk kommer det infinitte verballed altid før objektet, (hvorefter der så evt. kan komme adverbialled).

Knuderelationer

Der findes nogle kombinationer af bestemte led som oversættes til kombinationer af bestemte andre led. Der skabes 'knuderelationer', dvs. at to led i dansk bliver til to andre led i nederlandsk, fx (6) og (7): Det finite verballed og objektet bliver til det finite verballed og det infinitte verballed.

- (6) og Moderen satte sig paa Stolen tæt ved ham
 c s v o pa pa
 c s v pa pa iv
 en de moeder ging op een ouden stoel naast hem zitten

- (7) saa lagde hun sig ned
 pa v s o ra
 pa v s iv
 Toen ging zij liggen

⁴ Se Götzsche 1992 og Götzsche 1994.

Ud fra syntaktiske kriterier er *lægge* og *sætte* transitive verber, som kan have objekt. Som subkategori er de uægte refleksive verber, der forbindes med enten et almindeligt objekt eller et refleksivt pronomen. De nederlandske verber *leggen* og *zetten* er oprindelig også uægte refleksive verber, idet de også skal have et objekt, der enten kan være et almindeligt objekt eller et refleksivt pronomen. Men brugen af *leggen* og *zetten* med et refleksivt pronomen er meget usædvanlig i nederlandsk, (og betydningen er ikke den samme som i dansk). (*Zich (neer)leggen* lever lidt videre i *zich vlijen*, som har en mere teatralisk konnotation.)

Lægge sig og *sætte sig* oversættes med resp. *gaan liggen* og *gaan zitten*. *Liggen* og *zitten* er intransitive verber, og de kan ikke have objekt. *Gaan* fungerer som et inkoaktivt verbum, dvs. at det angiver påbegyndelsen af en handling. Og det gør det også her: *gaan liggen*, nemlig at én lige om lidt vil ligge, er i gang med at lægge sig; og *gaan zitten*, nemlig at én om et øjeblik vil sidde, er i gang med at sætte sig. Fordi det kun er kombinationen *ging-zitten*, der modsvarer kombinationen *satte-sig*, og kombinationen *ging-liggen*, der modsvarer kombinationen *lagde-sig*, vil jeg lave en forbindelse, en knude, mellem kombinationerne.

(I (7) er der strøget et sætningsled, nemlig det relationelle adverbialled *ned*. Denne strygning har at gøre med forskellen mellem verberne *lægge* og *liggen*, ved at der ved bevægelsesverbet *lægge* kan angives en retning, nemlig 'ned'.)

Konjunktionelt objekt

I nederlandsk findes et syntaktisk led, som vi har kaldt konjunktionelt objekt, som ikke findes i dansk. Det opfører sig i sætningen på samme måde som et konjunktionelt subjekt, med den forskel at det har objektsfunktionen i bisætningen. Det må ikke udelades.

I (8) forandres et abverbialt konjunktionallid (ac) ved oversættelsen til et konjunktionelt objekt (co).

- (8) eller skal jeg gaee med det derind, hvor Du ikke veed?
 c v s iv pa pa ac s na v
 c v s pa pa₁ iv pa₂ co s na v
 of zal ik er mede naar de plaats gaan, die gij niet kent?

I hele tekstmaterialet har jeg ikke kunnet finde et eneste eksempel på syntaktisk overensstemmelse mellem konstruktioner med en bisætningsstruktur, hvor der i begge konstruktioner var

et adverbialled til stede, der stod på a-pladsen. Enten var det finitte verballed divergeret, dvs. kløvet, til et finit og et infinit verbal, eller der optrådte en funktionsjustering⁵ som fx i (8).

I (8) ses to konstruktioner med bisætningsstruktur, som begge har a-pladsen udfyldt, nemlig med et negativt adverbialled. Konstruktionerne er ikke strukturelt identiske, da *hvor* og *die* ikke har samme syntaktiske funktion. *Die gij niet kent* er en attributiv bisætning, som indledes med det relative pronomen *die*, der fungerer som konjunktionelt objekt i bisætningen. *Die* er ikke et objektivt konjunktionallid, som det danske *som* ville være i fx *det sted, som du ikke ved*. *Die* fungerer primært som objekt i den nederlandske bisætningskonstruktion. Og fordi *die* også indleder bisætningen, og på den måde virker som konjunktionallid, vil vi kalde det konjunktionelt objekt.

Korrelatet for *die* er *de plaats*. På 'primitivt' nederlandsk kan man skrive *of zal ik er mede naar de plaats die gij niet kent, gaan*, dvs. at det infinitte verballed kommer til at stå til sidst, "på sin plads". I nederlandsk syntaks skal det infinitte verballed nemlig altid, undtagen ved infinitivfraser og sammenligninger, stå som sidste led i en konstruktion. Denne sidstnævnte, alternative konstruktion er ikke ugrammatisk, men den er heller ikke acceptabel; en sådan konstruktion er ikke anvendelig i nederlandsk. Desuden er den mindre tydelig. Den kræver en "stilforbedring"⁶, som medfører konstruktionen i (8). Derved deles leddet *naar de plaats die gij niet kent* i to. Betydningen af konstruktionen i (8) og den alternative konstruktion er dog den samme.

I den danske konstruktion henviser *hvor* til *derind*. Indholdsmæssigt henviser *hvor* og *die* altså til det samme, nemlig stedet, som er et adverbialled i begge konstruktioner. Det nederlandske adverbialled deles, mens det danske beholdes intakt. Det skyldes, at det danske infinitte verballed *gaee* står foran adverbialledene, mens det nederlandske infinitte verballed *gaan* står efter dem, men her flyttes til pladsen foran bisætningen pga. ovennævnte 'stilforbedring'.

En "ordret" nederlandsk oversættelse af *derind, hvor Du ikke veed* kunne være **daarin, waar(over) gij niets weet*. Det er ikke korrekt nederlandsk. *Waarover* er her et adverbialt konjunktionallid, men der kan stadig ikke være tale om strukturel identitet, da verbet *weten*

⁵ Begrebet "funktionsjustering" låner jeg også af Platzack 1983. Det betyder at en konstituent får en anden syntaktisk funktion i oversættelsen end den den havde i originalen.

⁶ Se Fontein / Pescher - ter Meer, s. 240.

Også i (9) findes et konjunktionelt objekt.

(9) og dine Øine ere de to klareste, jeg har seet
 c s v sp s v iv
 c s v sp co s pa iv v
 en uwe oogen zijn de twee helderste, die ik ooit gezien heb

I ledsætningen findes der derimod en tilføjelse, som er obligatorisk, nemlig det konjunktionelle objekt *die*.

Die er et relativt pronomen, der henviser til de klareste øjne, og fungerer som konjunktionelt objekt i bisætningen (ligesom i det foregående eksempel), mens det danske *som* (der er objektivt konjunktionalled) udelades. Der kunne have stået "de to klareste, som jeg har set". *Die* derimod må ikke udelades i nederlandsk, ligesom man i dansk heller ikke kan udelade *der*, når det fungerer som bisætningens konjunktionelle subjekt. Tilføjelsen af *die* er syntaktisk obligatorisk.

Det samme gælder i øvrigt forskellen mellem muligheden for at udelade den underordnede konjunkional *at* på dansk, og den obligatoriske brug af det modsvarende *dat* på nederlandsk. Men det vil jeg ikke videre komme ind på her.

Oversættelse uden syntaktiske ligheder overhovedet

Da jeg først så på konstruktionen “det kan jeg lide”, troede jeg, at *kunne lide* var en typisk dansk konstruktion, som altid ville give en obligatorisk ændring i en oversættelse.

(10) det kan jeg lide
 o v s iv
 } |
 s v do
 Zij bevallen mij

I eksempel (10) indebærer ændringen ikke kun konvergens fra det finitte og det infinitte verballed til et finit verballed, men også funktionsjustering fra objekt til subjekt, og fra subjekt til dativ- (eller indirekte) objekt. *Det* (som henviser til et substantiv i singularis, "Haar") er objektet i den danske konstruktion, men *zij* (som henviser til et substantiv i pluralis, "haren") er subjektet i den nederlandske konstruktion. Den nederlandske konstruktion kan jävnføres med det danske "det behager mig". *Bevallen* i betydningen "behage" har dativobjekt.

Jeg synes, at oversættelsen i (10) er korrekt. Der er mange andre muligheder, men (10) passer godt i konteksten. En bemærkning som *jeg kan ikke li' kartofler* ville fx oversættes med *ik lust geen aardappels*. Men da så jeg på konstruktionen en gang til, og jeg slog op i ordbogen ved *lijden* ("lide", som i "at lide af smerter"), og fandt:

"iemand niet mogen lijden hem niet sympathiek vinden"
 (nogen ikke måtte lide ham ikke sympatisk finde/synes)
"iets niet kunnen lijden iets niet kunnen verdragen, verduren, dulden"
 (noget ikke kunne lide noget ikke kunne fordrage, tåle, lide)

Det er altså en måde at oversætte *kunne lide* ordret til nederlandsk. Men jeg mener ikke, at en sådan oversættelse kan bruges her, da det er usædvanligt at bruge dette udtryk i nederlandsk. Desuden bruges konstruktionerne *kunnen lijden* og *mogen lijden* mest i kombination med det negative adverbialled *niet*.

Afslutning

Nogle tilfælde af syntaktisk forandring ved oversættelse fra dansk til nederlandsk er (forholdsvis) regelmæssige, som fx knuderrelationerne mellem "sætte sig" og "gaan zitten", og den obligatoriske brug af det konjunktionelle objekt i nederlandsk. En sådan regelmæssig syntaktisk forandring vil sandsynligvis kunne formaliseres uden alt for store problemer. Andre slags syntaktiske forandringer er mere uregelmæssige, som det fx kunne ses ved oversættelsen af den danske konstruktion "det kan jeg lide".

Når man vil se på relationer mellem syntaktiske konstruktioner ved oversættelse fra dansk til nederlandsk opstår der nogle problemer i den syntaktiske beskrivelse. De syntaktiske kategorier anvendt af Götzsche (1994) er for begrænsede, og skal udvides med i hvert fald to kategorier, nemlig konjunktionelt objekt (co) og kombinatorisk objekt (vo), for at kunne lave en komparativ syntaktisk analyse af dansk og nederlandsk.

Litteratur

- Diderichsen, Paul. 1946, 3. udgave 1966. *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Fontein, A.M. / A. Pescher - ter Meer. 1994. *Nederlandse Grammatica voor Anderstalige*. Utrecht: Nederlands centrum buitenlanders.
- Geerts, G. et al. (red.) 1984. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: WoltersNoordhoff.
- Götzsche, Hans. 1992. Syntaxen i några 1800-talsöversättningar till svenska från danska. *Svenskans beskrivning 19*. Lund University Press.
- Götzsche, Hans. 1994. *Devotional Syntactic Structures - A contrastive Linguistic study in the Syntax of Danish and Swedish*. Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket.
- Hansen, Erik. 1977. *Dæmonernes Port - støttemateriale til undervisningen i nydansk grammatik*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Kramers woordenboek Nederlands. 1987, 19. udgave. Amsterdam: Elsevier/Meulenhoff Educatief.
- Leeuw, Audrey de. 1994. *Om syntaktiske forskelle mellem en dansk tekst og dens nederlandske oversættelse: "Historien om en Moder" og "De geschiedenis eener moeder"*.
- Platzack, Christer. 1993. Sex översättningar till svenska av Lewis Carrolls' Alice in Wonderland. G. Engwall & R. af Geijerstam (red.) *Från språk till språk*. Lund: Studentlitteratur.

Tekstmaterialet

- Andersen, Hans Christian. Historien om en Moder, i *H.C. Andersens Eventyr II: 1843-55*, kritisk udgave ved Erik Dal, Det danske sprog- og litteraturselskab (H.C. Andersens Nye Eventyr 1844-48, eventyr optagne i Eventyr 1850 samt Historier 1852-55, ved Erik Dal, Hans Reitzels Forlag, København 1964).
- Jong, C. de. De geschiedenis eener moeder, i Hans Christian Andersen *Historien om en Moder i femten sprog*, C.A. Reitzel, Kjøbenhavn 1875, fra Verzamelde Vertellingen en Sproken van H.C. Andersen, oversat fra den 9. tyske udgave.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1997

SCHWA-BORTFALL OCH R-VOKALISERING KONTRA SKRIFTINDUCERAD RESTITUTION. MORFOLOGISKA OCH FONOLOGISKA KONSEKVENSER I DANSKT STANDARDSPRÅK

Av Christer Lindqvist (Albert-Ludwigs-Universität Freiburg)

Schwa-bortfall och r-vokalisering är för danskans del i första hand en fonetisk förändring med vissa fonematiska konsekvenser. Som en följd av detta har också delar av verbssystemets morfologi påverkats. Till skillnad från språk som endast existerar i rent muntlig form, så möjliggör den konservativa (och delvis restituerade) skriftbilden att mer eller mindre beständiga uttalsrestitutioner kan äga rum. I det följande görs ett försök att sätta olika stadier av schwa-bortfall och r-vokalisering i ett systematiskt förhållande till både talspråkliga och skriftspråkliga strukturer.

R-vokaliseringens fonematiska konsekvenser

[ʁ] är en uvular frikativ konsonant med stämton (jfr Fischer-Jørgensen 1974:73-76). I vokalik omgivning för detta ofta till olika typer av assimilation (jfr Brink/Lund 1974:§ 36; Brøndum-Nielsen 1957:§ 399; Janikowski 1984). I modernt språkbruk uttalas t ex *sider* inte som [ʁi:ðøʁ] utan snarare som [ʁi:ðø]. De båda ljuden i den svagtoniga ändelsen har assimilerat till en öppen vokal [ø]. Detta är ganska naturligt, eftersom [ʁ] i det närmaste kan ses som en mycket öppen vokal med uvulart artikulationsställe. Dock resulterar inte [ø] plus [ʁ] i en lång vokal – hand i hand med assimilationen går en vokalförkortning. Detta betyder att pluralen [ʁi:ðø] uttalas nästan likadant som singularen [ʁi:ðø]. Dock finns det en viss skillnad i den trycksvaga slutvokalens kvalitet: [ø] i *sider* är en öppen mellanvokal, medan [ø] i *side* är starkare centrerad. Inom ramarna för en taxonomisk fonemteori bildar [ʁi:ðø] och [ʁi:ðø] ett minimalpar: Den fonetiska oppositionen [ø - ø] korresponderar med den morfologiska oppositionen singular/plural, varför [ø] och [ø] kan ses som realisationer av två olika (svagtons)fonem. Jämfört med många danskars dagliga språkbruk är emellertid uttalet [ʁi:ðø] redan att betrakta som något föråldrat. I ledigt talspråk har [ø] apokoperats, dock utan att antalet stavelser reducerats: